

Etyka a fizyka stoików

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Ilustracja interaktywna](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Etyka a fizyka stoików

Ateny, Akropol

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Jak uważasz, czy można wyruszyć w wysokie góry bez mapy i kompasu? Albo wyjechać samochodem do obcego miasta bez nawigacji? Lub budować dom, nie mając planów architektonicznych? Dlaczego więc sądzi się, że można wejść w świat etyki, nie wiedząc wcześniej, czym są wartość, powinność i rzeczywistość, wobec której trzeba się jakoś zachować? Zanim zacznie się działać, należy zrozumieć świat. Tak właśnie nauczali stoicy: filozofia przyrody (fizyka) jest ćwiczeniem duchowym.

Twoje cele

- Poznasz główne założenia fizyki i etyki stoików
- Przeanalizujesz wzajemną relację pomiędzy stoicką wizją świata i zaleceniami moralnymi
- Wyjaśnisz źródła stoickiej postawy życiowej
- Zaproponujesz przykłady, które zilustrują poruszane przez stoików zagadnienia.

Przeczytaj

Monizm, panteizm

Pomnik Zenona z Kition w Larnace, Cypr.

Źródło: domena publiczna.

Jednym z najważniejszych dokonań Zenona z Kition, założyciela szkoły stoickiej, było połączenie dwóch przeciwstawnych tendencji w filozofii starożytnej: materializmu i idealizmu. Materialiści twierdzili, że bytem zasadniczym, a więc tym, co istnieje naprawdę, jest ciało, materia. Idealiści odwrotnie: za byt zasadniczy uważali niematerialne idee. Zenon połączył te dwie perspektywy, twierdząc, że wszystko, co jest, składa się z dwóch nierozdzielnych pierwiastków: biernego i czynnego. Pierwszym pierwiastkiem jest materia, drugim – sens lub po prostu: bóg. Nie ma materii poza pierwiastkiem boskim, nie ma też tego, co boskie, poza materią. Bóg obecny jest w każdej rzeczy, choć nie w każdej tak samo. Właśnie od proporcji pierwiastka czynnego i biernego zależy hierarchia rzeczy: rośliny mają „naturę”, zwierzęta, ludzie i bogowie „duszę”, natomiast „rozum” przysługuje dodatkowo tylko ludziom i bogom. Ów czynny

pierwiastek boski wyobrażali sobie stoicy na wzór ciała subtelnego – *pneumy* – która wszystko przenika, a dodatkowo jednoczy tak, by wielość fenomenalnego świata nie rozpadła się, lecz tworzyła całość, jedność i harmonię.

Jeśli we wszystkim jest bóg, jest to takim, jakim być powinno. Wszystko istnieje więc z konieczności, poza błędem i przypadkiem, w sposób najdoskonalszy z możliwych. A skoro tak – mówią stoicy – powinno się przyjmować każdą rzecz i wydarzenie (również to, co przykre, bezsensowne i głupie) ze spokojem i akceptacją. W ostatecznym rachunku całość tych rzeczy zmierza do doskonałości jednostki i wszechświata. Błędem jest więc sądzenie, że świat jest absurdalny. Czyni się źle, gdy buntuje się przeciwko niemu. Zapomina się wówczas, że nawet jednostkowe zło ma swój ważny udział w budowaniu ogólnego dobra.

Idea wiecznego powrotu

Stoicy przejęli naukę Heraklita z Efezu. Głosiła, że początkiem wszelkiego istnienia jest boski ogień. Z ognia powstają powietrze, woda i ziemia, a z żywiołów biorą swe istnienie bogowie, ludzie, zwierzęta i rośliny. Jednak to, co powstało, musi zginąć. Wszystko rodzi się z ognia, więc i w nim musi umrzeć. A ponieważ ów boski pożar powtarza się

w nieskończonych cyklach – istnienie świata, trwające od pożaru do pożaru, powtarza się także w nieskończoność w sposób konieczny i celowy. Z tego też względu, jak przekonywali stoicy, rzeczywistość istniała w przeszłości niezliczoną ilość razy, podobnie jak niezliczoną ilość razy powtórzy się w przyszłości. A zatem refleksje filozoficzne, które teraz snujesz, miały miejsce już wielokrotnie w przeszłości i będą snute w przyszłości. Podobnie jak już istniał i znowu się pojawi katar, zły humor i weekendowy wypad w góry, a także spóźnienie na pociąg i mecz piłkarski. To, co jest, już było i jeszcze się powtórzy. Wszystko podlega prawu wiecznego powrotu.

Jan Brueghel Młodszy, Hendrick van Balen, *Alegoria czterech żywiołów*.

Cztery żywioły: ogień, woda, powietrze oraz ziemia od zarania ludzkości należą do mitycznego porządku. Związane z niszczącą i często doświadczającą człowieka działalnością sił natury, były rozpatrywane jako należące do bogów. Nic dziwnego, że zajęli się nimi również filozofowie, dostrzegając w nich część praw rządzących światem przyrody. Czy rozpoznajesz przedstawienia wszystkich czterech żywiołów oraz ich atrybuty?

Źródło: domena publiczna.

Determinizm i wolność

W stoickiej wizji świata nie ma miejsca na przypadek. Ogół zjawisk podlega opatrności. Rzeczy wielkie i małe, spektakularne zdarzenia i epizody, sprawy z pozoru błahе lub nawet zupełnie nieważne – wszystko dzieje się z konieczności, jest wynikiem przedwiecznego planu, boskiego zamysłu. W tym też sensie możemy mówić o **deterministycznej koncepcji rzeczywistości**. Jak jednak pogodzić konieczność w obszarze fizyki (przyrody) z wolnością w obszarze etyki? Jak pogodzić determinizm i wolną wolę?

Stoicy argumentowali w sposób następujący: można wyróżnić przyczyny zewnętrzne i wewnętrzne. To, że kula wprawiana jest w ruch na mocy jakiejś siły zewnętrznej, nie

oznacza wcale, iż sposób poruszania się też jest determinowany z zewnątrz. Coś z zewnątrz pchnęło kulę, to prawda, ale to, w jaki sposób ona się porusza – toczy się, a nie skacze – zależy już od przyczyn, które w niej tkwią. Możesz wyobrazić sobie teraz świat, którego kształt jest zupełnie niezależny od ludzkiej woli, z konieczności jest taki, jaki jest: miejsce i czas, w którym się rodzimy, rodzice i rodzeństwo, sąsiedzi, otoczenie społeczne, kulturowe wzory, system gospodarczy i polityka, ponadto zaś długa lista codziennych zwykłych zdarzeń. Nie człowiek decyduje o strukturze świata, nie powstał on z jego woli i nie zmieni on tego, co konieczne. Ma jednak wpływ na siebie samego, decyduje, jak wygląda jego wewnętrzny stosunek do tego, co zewnętrzne. Wolność jest świadomością konieczności. Wolność – to znaczy działać tam, gdzie ludzkie czyny coś znaczą, a także powstrzymać się od działania tam, gdzie panuje prawo konieczności.

Słownik

monizm

(gr. *monos* – jedyny) stanowisko metafizyczne sprowadzające całą rzeczywistość do jednej zasady

panteizm

(gr. *pantos* – wszystek, gr. *theos* – bóg) pogląd filozoficzny utożsamiający boga z przyrodą

determinizm

(łac. *determinare* – ograniczać, określać) pogląd mówiący, że wszelkie zjawiska w świecie są warunkowane przyczynowo

Ilustracja interaktywna

Polecenie 1

Zapoznaj się ze schematem prezentującym stanowiska stoików, a następnie wybierz trzy z kategorii i zaproponuj przykłady sytuacji, poglądów lub stanowisk, które zilustrują poruszane przez stoików zagadnienia.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Do każdej ujętej na schemacie kategorii zaproponuj po dwa słowa kluczowe.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zaznacz pojęcia, które nie pasują do stoicyzmu.

☐ indeterminizm, pluralizm, niepokój

☐ walka, transcendencja

☐ opatrność, konieczność, panteizm

☐ monizm, wieczny powrót, materia

Ćwiczenie 2

Stoicką wizję świata można określić jako...

☐ dualizm.

☐ pluralizm.

☐ idealizm.

☐ monizm.

Ćwiczenie 3

Panteizm oznacza, że...

- ☐ każda rzecz dąży do ubóstwienia.
- ☐ świat jest niezależny od Boga.
- ☐ Bóg nie interesuje się światem, który stworzył.
- ☐ Bóg jest obecny w każdej rzeczy.

Ćwiczenie 4

Według stoików wszystko dzieje się...

- ☐ w sposób przypadkowy.
- ☐ w sposób zaplanowany przez Boga.
- ☐ w sposób konieczny.
- ☐ w sposób niekontrolowany.

Ćwiczenie 5

Idea wiecznego powrotu oznacza, że...

- ☐ by osiągnąć doskonałość, trzeba nieskończoną ilość razy powtarzać ćwiczenia duchowe.
- ☐ świat, w którym żyjemy, i wszystkie w nim zdarzenia wielokrotnie już się działy i będą się jeszcze powtarzać.
- ☐ rodzimy się i umieramy w określonym celu.
- ☐ człowiek powtarza wciąż te same schematy zachowań.

Ćwiczenie 6

Determinizm zakłada...

- ☐ konieczność.
- ☐ przypadek.
- ☐ sprawiedliwość.
- ☐ wolność.

Ćwiczenie 7

Uzupełnij definicje.

1. Teza mówiąca, że wszystko, co się dzieje, dzieje się wedle odwiecznego planu i z konieczności to .
2. Przekonanie, że Bóg jest obecny w każdej rzeczy to .
3. Mówiąc o biernym i czynnym pierwiastku tkwiącym w każdej rzeczy, Zenon z Kition chciał połączyć dwie obce sobie tendencje filozofii starożytnej, można je określić jako i idealizm.
4. Chcąc pogodzić determinizm przyrody i wolną wolę człowieka, stoicy rozróżniali dwa rodzaje przyczyn: i wewnętrzną.

bezpośrednią

dualizm

indeterminizm

determinizm

wrodzoną

materializm

deizm

panteizm

zewnętrzną

Przeczytaj tekst źródłowy. Oznacz wyrażenia mówiące o celowej i koniecznej naturze wszechświata.

☐ niebieski

W ogóle bowiem istnieje jedna harmonia. A jak z wszystkich ciał wszechświat wypełnia się w ciało tak pełne, tak z wszystkich przyczyn wypełnia się całość, przyczyna najwyższa: los. Wiedzą o tym zaś, co mówię, i ludzie zupełnie prości. Mówią bowiem: to mu się zdarzyło. A więc to było darowane albo to mu było zalecone. Przyjmujemy więc to tak, jak zalecenia Asklepiosa. I w nich bowiem jest wiele goryczy, a przecież przyjmujemy je chętnie w nadziei zdrowia. Zachowuj się wobec tego, co jest wypełnieniem i wykończeniem przepisów wszechnatury, jak wobec swego zdrowia. I chętnie przyjmuj każde wydarzenie, chociażby się zdawało zbyt przykre, bo ono prowadzi tam, prowadzi do zdrowia wszechświata, do zdrowia i pomyślności Zeusa. Nie byłby on bowiem tego nikomu nadarzył, gdyby to nie było zarazem darem dla całości. Albowiem i jakakolwiek natura nie zdarza nic niestosownego dla przedmiotu, którym rządzi. Dla dwu więc powodów należy z miłością przyjmować to, co się wydarza: po pierwsze dlatego, że tobie się to stało i tobie zostało zalecone, i do ciebie w jakimś pozostało stosunku, sprzężone z tobą od wieków, z przyczyn przedwiecznych, po wtóre zaś dlatego, że dla zarządcy świata jest i to, co jednostkom się wydarza, czynnikiem powodzenia i doskonałości wszechświata, a – na Zeusa – nawet samego istnienia. Kaleczy się bowiem całość, gdybyś nawet w drobnostce przerwał związek i spójnię tak części fizycznych, jak i przyczyn. Przerywasz zaś – o ile to w twojej mocy – jeżeli się czujesz z czegoś niezadowolony, i jakoby niweczysz.

(Marek Aureliusz, Rozmyślania, 5,8; tłum. M. Reiter, Kęty 2003, s. 41-42)

Ćwiczenie 9

Na podstawie tekstu źródłowego zawartego w ćwiczeniu 9 odpowiedz na pytanie o powody, dla których należy wszystko przyjmować ze spokojem.

Ćwiczenie 10

Co sądzisz o stoickiej definicji wolności? Czym wolność jest dla ciebie? Odpowiedz na pytania i napisz swoją definicję wolności.

Ćwiczenie 11

Podaj przykład zachowania realizującego moralny ideał stoików.

Dla nauczyciela

Autor: Piotr Mazur

Przedmiot: filozofia

Temat: Etyka a fizyka stoików

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, uczniowie klasy I liceum, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Pojęcie filozofii. Uczeń:

2) wymienia i charakteryzuje ważniejsze dyscypliny filozofii: metafizyka (ontologia), epistemologia, etyka, filozofia przyrody, antropologia filozoficzna, teologia filozoficzna, filozofia piękna i sztuki (estetyka), filozofia polityki;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele lekcji (językiem ucznia):

- Poznasz główne założenia fizyki i etyki stoików
- Przeanalizujesz wzajemną relację pomiędzy stoicką wizją świata i zaleceniami moralnymi
- Wyjaśnisz źródła stoickiej postawy życiowej
- Zaproponujesz przykłady, które zilustrują poruszane przez stoików zagadnienia.

Cele operacyjne. Uczeń:

- rozpoznaje wpływ starożytnej filozofii greckiej na europejską kulturę późniejszych epok, a zwłaszcza na literaturę piękną, naukę i religię;
- zna i charakteryzuje główne dyscypliny filozoficzne, opisuje ich problematykę i posługuje się odpowiednią terminologią;
- rozwija krytyczne myślenie i sprawności logiczne poprzez analizę wybranych pytań i argumentów filozoficznych;

- identyfikuje różne problemy etyczne, rozważa je z punktu widzenia różnych stanowisk i nurtów filozoficznych na własnych przykładach.

Strategie nauczania:

- lekcja odwrócona;
- konstruktywizm.

Metody i techniki nauczania:

- prezentacja multimedialna;
- dyskusja;
- metoda ćwiczeń przedmiotowych.

Formy zajęć:

- praca indywidualna;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w emateriale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg zajęć:

Przed lekcją

1. Nauczyciel tydzień przed lekcją dzieli klasę na siedem grup. Każdy zespół losuje jedno z głównych założeń filozoficznych stoików: monizm panteistyczny, idea wiecznego powrotu, determinizm, akceptacja, rozum, obojętność, konieczność i wolność. Uczniowie samodzielnie ustalają plan pracy w swojej grupie – zadania do realizacji, podział czynności do wykonania i formy realizacji. Jednym z zadań powinno być przygotowanie przykładów realizacji wylosowanego założenia stoików w codziennym życiu współczesnych ludzi, kulturze lub we współczesnej nauce.
2. Uczniowie w swoich domach zapoznają się z treściami multimedialnych zasobów i materiałami przygotowanymi przez nauczyciela (np. filmy i animacje dostępne na popularnych i ogólniedostępnych portalach, artykuły, prezentacje, audycje zamieszczone np. na stronie internetowej Polskiego Radia, ciekawe strony internetowe itp., patrz również: Materiały pomocnicze poniżej).

Faza wstępna

1. Nauczyciel przedstawia uczniom temat i cel lekcji. Wspólnie ustalają kryteria sukcesu.

2. Burza mózgów. Uczniowie podają skojarzenia i przykłady zachowań związanych ze związkiem wyrazowym *stoicki spokój*. Omówienie efektów wspólnej pracy uczniów.

Faza realizacyjna

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej schemat w e-materiale. Omówienie elementów grafiki interaktywnej i wykonanie poleceń do schematu (podanie słów kluczowych i przykładów do podanych kategorii).
2. Uczniowie prezentują opracowane zagadnienia, wyjaśniają pojęcia, ilustrują wylosowane kategorie, zwracając szczególną uwagę na przykłady z codziennego życia, świata kultury lub współczesnej nauki. Podczas prezentacji słuchający uczniowie mogą zadawać pytania i uzupełniać wypowiedzi kolegów.
3. Zebranie i uporządkowanie wiadomości przez nauczyciela. Informacja zwrotna dla uczniów o mocnych i słabych stronach ich prezentacji.
4. Uczniowie wykonują wskazane przez nauczyciela zadania interaktywne z e-materiału. Preferowane ćwiczenia: nr 9-11.

Faza podsumowująca

1. Nauczyciel animuje dyskusję podsumowującą lekcję: *kim są współcześni stoicy? Co to znaczy dzisiaj być stoikiem?*

Praca domowa

Zastanów się i odpowiedz własnymi słowami na pytanie: *Jak pogodzić determinizm i wolną wolę?*

Materiały pomocnicze:

- Adam Grobler, *Co to za życie*, artykuł dostępny w internecie na stronie filozofuj.eu.
- Łukasz Marcińczak, *Stoicki mędrzec, czyli apostoł Rozumu*, „Colloquia Communia” 2003, nr 1, s. 224-239.
- Tomasz Mazur, *Współczesna praktyka stoicka*, „Przegląd Filozoficzny” 2010, nr 2, s. 235-250.
- Tomasz Mazur, *O stawianiu się stoikiem. Czy jesteście gotowi na sukces?*, Warszawa 2014.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

Nauczyciel może wykorzystać mechanizm schematu interaktywnego do podsumowania lekcji.